

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 631.147:349.422

АГРАРНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЦТВА СИРОВИНИ ТА ПРОДУКЦІЇ ЗА ОРГАНІЧНИМИ СТАНДАРТАМИ В УКРАЇНІ

Безус Р.М., д.е.н.

Волох П.В., к.с/госп.н.

Острініна В.В.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Дослідження статті присвячене оцінці законодавчої бази агровиробництва за органічними стандартами в Україні. Виявлено логічні та понятійні розбіжності у викладенні інструктивних матеріалів та законодавчих актів міждисциплінарного характеру щодо сертифікованої органічної продукції. Рекомендовано переосмислення дефініцій, понять: «традиційна продукція», «речовина», «сировина» тощо в основних джерелах правового забезпечення виробництва сировини та продукції за органічними стандартами. Запропоновані уточнюючі зміни до існуючих правових документів для уникнення дисбалансу між термінами і поняттями комплексу сільськогосподарських наук і законів, розпоряджень та стандартів, що стосуються виробництва продукції за органічними стандартами в Україні. Зрозумілі поняття, рекомендації без протиріч між поняттями аграрного права та господарських практик виробників дадуть можливість фермерам уникати додаткових бар'єрів на шляху до стабільного розвитку агробізнесу, застосовуючи технології за органічними стандартами.

Ключові слова: виробництво аграрної продукції, органічне виробництво, аграрне право, економіка органічного виробництва, продовольча безпека

UDC 631.147:349.422

AGRARIAN AND LEGAL ASPECTS OF PRODUCTION RAW MATERIAL AND PRODUCTS ACCORDING TO ORGANIC STANDARDS IN UKRAINE

Bezus R., Doctor of Econ.Sc.

Volokh P., PhD in Agricult.Sc.

Ostrinina V.

Dnepropetrovsk State Agrarian and Economic University

The research of the article is focused on the legislative framework of agricultural production according to organic standards in Ukraine. The logical and conceptual differences in the presentation of various materials and legislation on certified organic products are discovered. The revising of definitions and concepts of "traditional

products", "substance", "raw material" etc. in the main source of legal provision for the production of raw materials and ready products certified according to organic standards is recommended. The clarifying amendments to existing legal instruments are proposed in order to avoid an imbalance between terms in agricultural sciences and concepts in regulations and standards relating to production according to organic standards in Ukraine. The clear concept and recommendation without conflicts between the terms of agricultural laws and business practices of manufacturers will allow farmers to avoid additional barriers to sustainable development of agribusiness with applying technology of organic standards.

Keywords: agricultural production, organic farming, organic production, agricultural law, economics of organic production, food security

Актуальність проблеми. Оцінюючи умови сучасного аграрного ринку, можна зробити висновок, що альтернативні системи землеробства вже здобули популярність в Україні. Зокрема, в 2016 році виробники України посіли 6 місце у світі за експортом пшениці, виробленої за органічними стандартами [1, с. 89], а екологічне агровиробництво в ПП «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області практикується ще з середини 70х років ХХ ст. [2]. У зв'язку з фактом частого застосування таких альтернативних систем землеробства та агровиробництва виникла необхідність їх законодавчого забезпечення.

Правові та економічні основи виробництва та обігу сільськогосподарської продукції та сировини сертифікованої, вироблених за органічними стандартами, в Україні визначається Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [3]. Даний законодавчий акт став третьою та вдалою спробою інституціоналізувати виробництво органічної продукції в Україні. Попередні зусилля, починаючи з 2008 року, не змогли реалізувати складну процедуру трансформації законопроекту в закон. Критичний огляд норм Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» (далі Закон) свідчить про те, що він потребує уточнень. Тема дослідження є актуальною, оскільки з кожним роком все більше аграріїв обирають шлях виробництва агропродукції за органічними стандартами та стикаються з наслідками недосконалості згаданої законодавчої бази.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питаннями законодавчого забезпечення виробництва продукції за органічними стандартами в Україні у останні роки переймалися такі українські дослідники, як Лупенко Ю.О. [4, с. 9], Фесенко А.М. [5], Амеліна Ю.С. [6] тощо.

Так, Лупенко Ю.О. вказав, що одним з головних чинників подальшого розвитку ринку сертифікованої органічної продукції та підвищення попиту на неї в Україні є удосконалення відповідної законодавчої бази і розробка державної цільової програми підтримки. Фесенко А.М. дослідив особливості українського та європейського підходів до виробництва продукції за органічними стандартами, зокрема, і їх правові аспекти. Амеліна Ю.С. розглянула законодавче забезпечення такого агровиробництва, як один з факторів впливу на економічний розвиток сільськогосподарських підприємств органічного овочівництва та плодівництва. Наразі, без поглибленого дослідження залишаються окремі статті Закону з точки зору аграрного права, сільськогосподарських наук та реальної практики виробників.

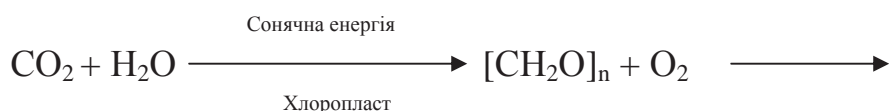
Отже, метою даної статті є критичний огляд української законодавчої бази виробництва сільськогосподарської продукції, сертифікованої за органічними стандартами.

Викладення основного матеріалу. Процес виробництва сільськогосподарської продукції, що забезпечує національну безпеку, регулюється низкою законів, зокрема, Господарським кодексом України, ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» тощо. Виробництво продукції, сертифікованої за органічними стандартами, також вимагає суворого правового режиму, що може бути забезпечений такими нормативно-правовими актами, як ЗУ «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» і Постановами КМУ «Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження» та «Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини)» тощо [7, 8].

Спочатку звернемо увагу на назву Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Авторському колективу цього Закону пропонується наступна редакція для назви даного аграрно-правового документа – Закон України «Про виробництво та обіг сільськогосподарської

продукції (сировини), сертифікованої за органічними стандартами». Така назва буде відображати сутність виробництва сільськогосподарської продукції, що відповідає певним вимогам агровиробничої практики. До такої назви пропонуємо дослухатися і Міжнародній федерації сільськогосподарського органічного руху (IFOAM), яка запровадила термін «органічне сільське господарство».

Далі розглянемо ст.1 Закону, яка запроваджує новий термін для рослинництва, а саме «традиційна (неорганічна) продукція». Цей термін введено з метою відокремлення продукції, що виробляється за органічними стандартами, від продукції, що виробляється за іншими стандартами. Згідно з термінологією сільськогосподарської науки, у межах різних моделей сільськогосподарського виробництва в агроекосистемах результатом виробництва є тільки органічна продукція, оскільки вона складається з органічних сполук. Виробництво будь-якої сільськогосподарської продукції в рослинництві базується на процесі фотосинтезу – утворенні зеленими культурними рослинами органічної речовини з CO_2 і H_2O за участі енергії сонячного світла. Класика фотосинтезу не зміниться в агроекосистемі будь-якої сільськогосподарської культури, не дивлячись на те, чи застосовуються синтетичні мінеральні добрива та хімічні засоби захисту рослин, чи ні:

$[\text{CH}_2\text{O}]_n$ – хімічна формула загальної структури вуглеводів (органічних речовин), які утворюються при фотосинтетичному метаболізмі у C_3 і C_4 видів рослин [9, с. 60-61].

Запропонований в Законі (ст.1) правовий термін «традиційна (неорганічна) продукція» не у повній мірі висвітлює зміст продукції, що виробляється не за стандартами «органіки». Він може означати, що традиційна продукція – це та продукція, технологія виробництва якої заснована на традиціях (історичних, ментальних) зонального вирощування культури: хмелярство, картоплярство, луб'яні культури тощо. А термін «неорганічна продукція» у більшій мірі відноситься до неживої природи. Наприклад, неорганічною є кухонна сіль. Але, в той же час, цукор – це продукт органічного походження. На перший погляд, сіль та цукор – це схожі білі речовини, але вони сертифікуються за різними якісними показниками: сіль – за неорганічним (NaCl), а цукор –

за органічним (цукроза, $[\text{CH}_2\text{O}]_n$). З огляду на вказані недоліки, визначення термінів (ст.1) потребує науково-правового доопрацювання. За такою ж логікою доопрацювання потребують і вирази: «поголів'ям органічної худоби» (ст. 17 п. 3) та «...органічного насіння та посадкового матеріалу (ст. 18, п.1.)».

Дефініції ст.1. Закону «паралельне виробництво», «перехідний період», «тест-культури» (як і всі інші визначення) потребують фахового аграрно-правового тлумачення, змін і доповнень. Наприклад, будь-яка сільськогосподарська тест-культура поєднує два умовних типи живлення – повітряне і кореневе. Біологічною здатністю рослин є здатність поглинати певну кількість органічних і мінеральних сполук, що в результаті, дасть можливість визначити вміст зольних (в т.ч. токсичних) елементів в господарській частині урожаю (зерно, насіння, коренебульбоплоди тощо). Але тіло рослини і її корінь нагромаджують різну кількість забруднюючих елементів. Так, картопля (як тест-культура) в бадиллі нагромаджує більше радіонуклідів, ніж в бульбах. Тобто, визначення і методику застосування тест-культур потрібно для агровиробництва за органічними стандартами потрібно розробити чіткіше.

Крім вищеописаних неточностей, пропонуємо переглянути наступні критичні аспекти Закону, оскільки вони будуть впливати на ефективність його реалізації в сільськогосподарському виробництві та можуть знижувати рівень правової захищеності виробників продукції, сертифікованої за органічними стандартами.

Зазначимо, що ст.4 Закону, де описані загальні принципи виробництва продукції, вказано, що принцип «Використання живих організмів» (п.п. 7, п.1, ст.4), на нашу думку, слід викласти наступним чином: «використання природно-технічних систем для вирощування рослин, тварин, птиці, аквакультури, корисних комах тощо».

Суперечливим є і п.п. 2, п. 2, ст.4 «Мінімалізація використання невідновлюваних та зовнішніх ресурсів», що не може бути «спеціальним» принципом виробництва продукції рослинництва через наступні причини:

- по-перше, продуктивність фотосинтезу залежить від зовнішніх ресурсів навколишнього середовища: інтенсивності і якості світла, концентрації CO_2 й кисню, температури, водного режиму і мінерального живлення рослин;

- по-друге, в рослинництві слід мати найбільші показники використання ФАР (фотосинтетична активна радіація).

- по-третє, важливу роль у підвищенні ефективності фотосинтезу рослин відіграє селекція.

- по-четверте, ґрунт є сполуковою ланкою коло обігу елементів й регулятором накопичення і перерозподілу енергії та мінерального живлення.

У ст.5 Закону закріплено ідею «створення» сприятливих умов для «високоєфективного ведення сільського господарства за допомогою виробництва органічної продукції (сировини)». Але згідно ст.1 Закону виробництво органічної продукції проводиться без прийомів інтенсифікації рослинництва, тому вбачається, що урожайність культур буде зменшуватися, що є показником екстенсивним.

Реалізація умов ст.8, що регламентує повноваження центрального органу виконавчої влади щодо формування та реалізації державної аграрної політики, не може бути забезпечена в п.п.3 у зв'язку з підготовленими змінами до Закону «Про вищу освіту», а саме через те, що акредитація/ліцензування нових напрямів підготовки призупинена до 2017 року [10].

На нашу думку, законодавець не чітко визначив вимоги і правила виробництва та обігу продукції в п.3 ст.14 Закону, а саме, які обсяги неорганічної продукції, її види, перелік, терміни застосування в перехідний період та його тривалість, які виключні випадки використання «цих проблемних питань» при виробництві органічної продукції (сировини). Не визначеними також слід вважати види дикорослих рослин й лісової продукції.

Вбачаємо за необхідне конкретизувати термін «сільськогосподарські угіддя» (з урахуванням вимог Земельного кодексу України), до яких належить рілля, перелоги, багаторічні насадження, сіножаті і пасовища та перелоги. Рослинництво ж базується на використанні ріллі. Сіножаті та пасовища використовуються для виробництва кормів та випасу тварин. Багаторічні плодово-ягідні насадження – для отримання ягід, фруктів, горіхів. До речі, плодівництво та овочівництво не висвітлено в цьому Законі, як і птахівництво.

Законодавець не визначає, не нормує поняття «сировина», «речовина» при виробництві харчових продуктів та речовин шляхом переробки для сертифікації за органічними стандартами (ст.16, п.2). Наприклад, з насіння масляничних культур (сировина) виробляється жирна (соняшникова) та висихаюча (мак олійний) олія. В той же час, з головок маку олійного (сировина) можливо екстрагувати органічні алкалоїди – морфін, кореїн

(речовина). Крім того, регулювання виробництва за органічними стандартами для потреб фармакології в Законі відсутнє.

Загальні правила виробництва органічної продукції та /або сировини (ст.16 Закону) є проблемними з наукової (землеробство, рослинництво, ґрунтознавство, агроекологія тощо) і практичної точки зору виробництва сільськогосподарської продукції. Зазначимо, що «При виробництві органічних харчових продуктів...» (п.2, ст.16) найбільше урізані правила їх виробництва та особливо їх медико-біологічна цінність.

З виробничої точки зору, проблемною юридичною нормою є Розділ 3, ст.18 Закону, яка додатково навантажує Кабінет Міністрів України і зобов'язує встановлювати детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження.

Особливості правового забезпечення виробництва органічних морських водоростей (розділ 3, ст.21 Закону) доцільно доповнити уточненнями: види водоростей (ламінарія, цисто зір, тостера тощо) вказати види, які занесені в Червону книгу України, визначити вирощування водоростей на відокремленій ділянці природного середовища чи штучних ємностях (а не внутрішніх приміщеннях з використанням добрив, як помилково зазначено в Законі) та напрями використання водоростей (харчова, фармацевтична тощо).

За органічними стандартами можна сертифікувати тільки продукцію бджільництва (розділ 3, ст.22 Закону), а не нормувати медоносні ресурси (площу) дикорослих/культурних рослин, як джерел «натурального нектару і пилку».

Підсумувати запропоновані зміни можна у табл. 1.

Таблиця 1 - Недоліки Закону та запропоновані зміни

Елемент Закону	Досліджуваний вираз	Запропонована зміна
1	2	3
Назва	«Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції (сировини)»	«Про виробництво та обіг сільськогосподарської продукції (сировини), сертифікованої за органічними стандартами»
Ст.1	«органічна продукція»	продукція, вироблена за органічними стандартами
Ст.1	«традиційна продукція», «неорганічна продукція»	потребують науково-правового доопрацювання
Ст.1	«паралельне виробництво», «перехідний період», «тест-культури»	потребують фахового аграрно-правового тлумачення і доповнень
Ст.1	«сільськогосподарські угіддя»	конкретизувати термін з урахуванням вимог Земельного кодексу України
Закон	відсутність норм щодо плодівництва, овочівництва та птахівництва	доповнити відповідною інформацією

Продовження Таблиці 1

1	2	3
Ст.4, п.1, п.п.7	«використання живих організмів»	«використання природно-технічних систем для вирощування рослин, тварин, птиці, аквакультури, корисних комах тощо»
Ст.4, п.2, п.п.2	«мінімалізація використання невідновлюваних та зовнішніх ресурсів»	не може бути «спеціальним» принципом виробництва рослинництва (див. текст), потребує перефразування
Ст.14, п.3	не визначеними є види дикорослих рослин й лісової продукції	доповнити відповідною інформацією
Ст.16, п.2	поняття «сировина», «речовина»	конкретизувати для виробництва харчових продуктів та речовин шляхом переробки для сертифікації за органічними стандартами
Ст.17, п.3	«поголів'ям органічної худоби»	потребують науково-правового доопрацювання
Ст.18, п.1	«...органічного насіння та посадкового матеріалу»	потребують науково-правового доопрацювання
Ст.21	відомості про водорості	доповнити інформацією про види водоростей та напрями їх використання
Ст.22	сертифікація медоносних ресурсів для бджільництва	сертифікація продукції бджільництва

Джерело: складено авторами

Найбільш проблемним питанням Закону є правове нормування придатності території, земель, ґрунтів для виробництва органічної продукції та сировини (Розділ 4, ст.23) та її зв'язок зі ст.24. Розгляд цієї проблеми планується в наступній публікації.

Висновки. В результаті оцінки норм досліджуваного Закону України, були задекларовані його недоліки і, відповідно, закладений базис для внесення змін міждисциплінарного характеру до національного законодавства щодо виробництва продукції за органічними стандартами. Усунення вказаних недоліків поліпшить регулювання процесу виробництва сільськогосподарської продукції та сировини за органічними стандартами і дозволить ефективніше взаємодіяти всім учасникам цього виду агробізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Willer, H., Kilcher, L. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2016 // IFOAM–FiBL. – 2016. – 340 p.
2. Антонець С.С. Про ПП «Агроекологія» [Електронний ресурс] / С.С. Антонець// Офіційний сайт. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.agroecology.in.ua/company>
3. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 20–21. – Ст. 721.

4. Лупенко Ю. О. Формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції /Ю.О. Лупенко// Органічне виробництво і продовольча безпека: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 квітня 2013 р. – Житомир: «Полісся», 2013. – С. 3–9.
5. Фесенко А.М. Органічне виробництво: європейські і українські підходи / А.М. Фесенко// Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – Вип. 156. – С. 243–250.
6. Амеліна Ю.С. Економічний розвиток сільськогосподарських підприємств органічного овочівництва та плодівництва: дис. канд. ек. наук : 08.00.04 / Ю.С. Амеліна. – Дніпропетровськ. – 216 с.
7. Про затвердження Детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження : постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2016 № 587 [текст] // ОВУ. – 2016. – №65. – с. 58.
8. Про затвердження Порядку ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини) : постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 № 505 [текст] // ОВУ. – 2016. – №62. – с. 14.
9. Біологія та екологія сільськогосподарських рослин /В.Д. Паламарчук// Вінницький національний аграрний університет, Національний університет біоресурсів і природокористування України. – Вінниця, 2013. – 724 с.
10. Про вищу освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.